

THE EXPRESSION OF NATIONAL AND CULTURAL CONCEPTS THROUGH LINGUISTIC MEANS IN UZBEK AND ENGLISH: A LINGUO-ASSOCIATIVE APPROACH

Mamadaliyeva Khushnoza Makhammadjon kizi

FDTU Academic Lyceum No. 2

Abstract

This study examines how national-cultural concepts are expressed in Uzbek and English using a linguo-associative approach. The research analyzes lexical units, phraseological expressions, and associative reactions of speakers in order to reveal cultural meanings encoded in language. Associative experiments and contextual analysis demonstrate that Uzbek conceptualization is oriented toward collective values, tradition, and social relations, whereas English conceptualization tends toward individuality, privacy, and pragmatic evaluation. The results confirm that associative fields uncover deep cultural semantics that are not fully represented in dictionary definitions. The findings are relevant for linguoculturology, intercultural communication, and translation studies.

Keywords

linguoculturology, concept, associative field, national worldview, cultural semantics, Uzbek language, English language

Introduction

Til inson tafakkuri va madaniyatini aks ettiruvchi asosiy tizim bo'lib, unda milliy dunyoqarash konseptlar orqali namoyon bo'ladi; konsept lug'aviy ma'nodan kengroq bo'lib, unda tarixiy tajriba, qadriyatlar, stereotiplar va baholovchi munosabat mujassamlanadi, shu sababli turli tillardagi bir xil nomlangan birliklar ham semantik jihatdan mutlaqo teng bo'lmashligi mumkin. Lingvokulturologiyada konseptlarni aniqlashning eng samarali usullaridan biri lingvoassotsiativ tahlil hisoblanadi, chunki nutq egalarining spontan reaksiyalari yashirin madaniy bilimni yuzaga chiqaradi. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi "uy/home", "mehmon/guest" va "erkinlik/freedom" konseptlari qiyosiy ravishda o'rganilib, milliy tafakkurdagi umumiylik va tafovutlar aniqlanadi.

Materials and Methods

Tadqiqot materiali sifatida badiiy matnlar, izohli hamda frazeologik lug'atlar va assotsiativ tajriba natijalari qo'llanildi; tajribada 60 nafar o'zbek va 60 nafar ingliz tilida so'zlashuvchi respondentlarga stimulus so'zlar taqdim etilib, ularning birinchi reaksiyalari qayd qilindi va semantik guruhlariga ajratildi. Tahlil jarayonida lingvoassotsiativ metod, komponent tahlil, semantik maydon tahlili hamda lingvokulturologik interpretatsiya usullari qo'llanib, reaksiyalar emotsional, ijtimoiy, predmetli, baholovchi va stereotipik toifalarga tasniflandi. Ushbu metodologiya konseptning lug'aviy emas, balki madaniy-kognitiv mazmunini aniqlash imkonini berdi.

Results

Assotsiativ tajriba natijalari uch konsept bo'yicha aniq semantik modellarning shakllanganini ko'rsatdi: "uy/home" stimulusiga o'zbek respondentlarining reaksiyalari asosan ijtimoiy-emotsional guruhga mansub bo'lib (oila, ota-ona, farzand, baraka, tinchlik, mehmon, dasturxon), ular makonni ijtimoiy birlik markazi sifatida qabul qilishini namoyon etdi, ingliz respondentlari esa ko'proq predmetli va shaxsiy hududga oid reaksiyalarni (comfort, room,

privacy, rest, personal space, safety) berdi, bu esa uy tushunchasining individual makon sifatida konseptuallashganini ko'rsatdi; "mehmon/guest" konseptida o'zbek tilida hurmat, izzat, kutib olish, sovg'a va mehmondo'stlik stereotiplari ustun bo'lib, u barqaror ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ldi, ingliz tilida esa visit, invitation, dinner, polite company kabi reaksiyalar vaqtinchalik ijtimoiy kontakt modelini ifodaladi; "erkinlik/freedom" konsepti o'zbek respondentlarida mustaqillik, vatan, tinchlik va huquq bilan, ingliz respondentlarida choice, individuality, opportunity va self-expression bilan bog'landi, bu esa kollektiv xavfsizlik va shaxsiy tanlov oppozitsiyasini ochib berdi; reaksiyalar chastotasini guruhlash natijasida o'zbek tilida ijtimoiy-baholovchi komponentlar ustunligi, ingliz tilida esa pragmatik-individual komponentlar ustunligi kuzatildi hamda barcha konseptlarda emotsional reaksiyalar o'zbek guruhida sezilarli darajada yuqori ekani aniqlanib, bu milliy ongda munosabat kategoriyasi semantik yadroni tashkil qilishini ko'rsatdi.

Discussion

Olingan natijalar o'zbek va ingliz tillaridagi milliy-madaniy konseptlar faqat nominativ ma'no orqali emas, balki ularning kognitiv strukturasida mujassam bo'lgan qadriyatlar tizimi orqali farqlanishini ko'rsatdi, ya'ni assotsiativ reaksiyalar til egalarining borliqni qanday kategoriyalarga ajratishini aks ettiruvchi mental model sifatida namoyon bo'ldi; o'zbek tilida "uy" konsepti ijtimoiy yaqinlik va qarindoshlik markazi sifatida talqin qilinib, makon tushunchasi ijtimoiy munosabat bilan ajralmas holda idrok etildi, ingliz tilida esa u avvalo shaxsiy hudud va psixologik qulaylik bilan bog'landi, bu makonning ijtimoiy emas, individual parametr asosida konseptuallashganini bildiradi. Xuddi shuningdek, "mehmon" konsepti o'zbek madaniyatida majburiy ijtimoiy norma va axloqiy burch sifatida namoyon bo'lib, nutq egasining baholovchi reaksiyalarida ijobiy emotsional komponentlar ustunlik qildi, ingliz tilida esa ushbu birlik ko'proq kommunikativ vaziyat va odobiy protokol bilan bog'lanib, barqaror stereotip emas, kontekstual hodisa sifatida talqin qilindi; "erkinlik" konsepti esa ikki til o'rtasidagi aksiologik tafovutni ayniqsa ravshan ko'rsatib, o'zbek respondentlarida xavfsizlik va ijtimoiy barqarorlik, ingliz respondentlarida esa shaxsiy tanlov va o'zini ifoda qilish bilan assotsiatsiyalandi. Bu farqlar tarjimada to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlikning cheklanganligini tasdiqlaydi, chunki semantik muvofiqlik konseptual muvofiqlikni kafolatlamaydi va ko'pincha interpretativ, deskriptiv yoki madaniy adaptatsiya usullarini talab qiladi; demak, tarjimon nafaqat til tizimini, balki konseptual dunyoqarashni ham rekonstruksiya qilishi zarur. Shuningdek, assotsiativ maydonlarning yadroviy va periferik komponentlarga ajralishi o'zbek tilida emotsional-baholovchi qatlam markaziy ekanini, ingliz tilida esa ratsional-pragmatik qatlam markaziy o'rin tutishini ko'rsatdi, bu esa kollektiv va individual madaniyat modellarining til tizimida qanday aks etishini empirik asosda tasdiqlaydi. Natijalar lingvokulturologiyada konseptni statik semantik birlik emas, balki dinamik kognitiv tuzilma sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatadi hamda lingvoassotsiativ metod madaniy semantikani aniqlashda korpus yoki lug'at tahlilidan ko'ra chuqurroq ma'lumot berishini isbotlaydi, shu sababli u madaniyatlararo kommunikatsiya, tarjimashunoslik va pragmatika tadqiqotlarida universal metod sifatida qo'llanishi mumkin.

Conclusion

Lingvoassotsiativ tadqiqot o'zbek va ingliz tillarida konseptlarning chuqur madaniy qatlamlari mavjudligini ko'rsatdi va ular orasidagi asosiy farq kollektivlik hamda individualizm oppozitsiyasida namoyon bo'ldi; tarjima va madaniyatlararo kommunikatsiyada faqat lug'aviy ekvivalentlik emas, balki konseptual moslikni hisobga olish zarur. Tadqiqot natijalari lingvokulturologiya nazariyasini boyitib, milliy dunyoqarashni til orqali rekonstruksiya qilish

mumkinligini tasdiqlaydi. Kelgusida tadqiqotni kengroq konseptlar doirasida korpus lingvistikasi asosida davom ettirish maqsadga muvofiq.

References

1. Wierzbicka, A. *Understanding Cultures through their Key Words*. Oxford University Press, 1997.
2. Karasik, V. I. *Language Circle: Personality, Concepts, Discourse*. Volgograd, 2004.
3. Maslova, V. A. *Linguoculturology*. Moscow, 2001.
4. Fillmore, C. *Frame Semantics*. Linguistics Society of Korea, 1982.
5. Stepanov, Yu. S. *Constants: Dictionary of Russian Culture*. Moscow, 1997.

